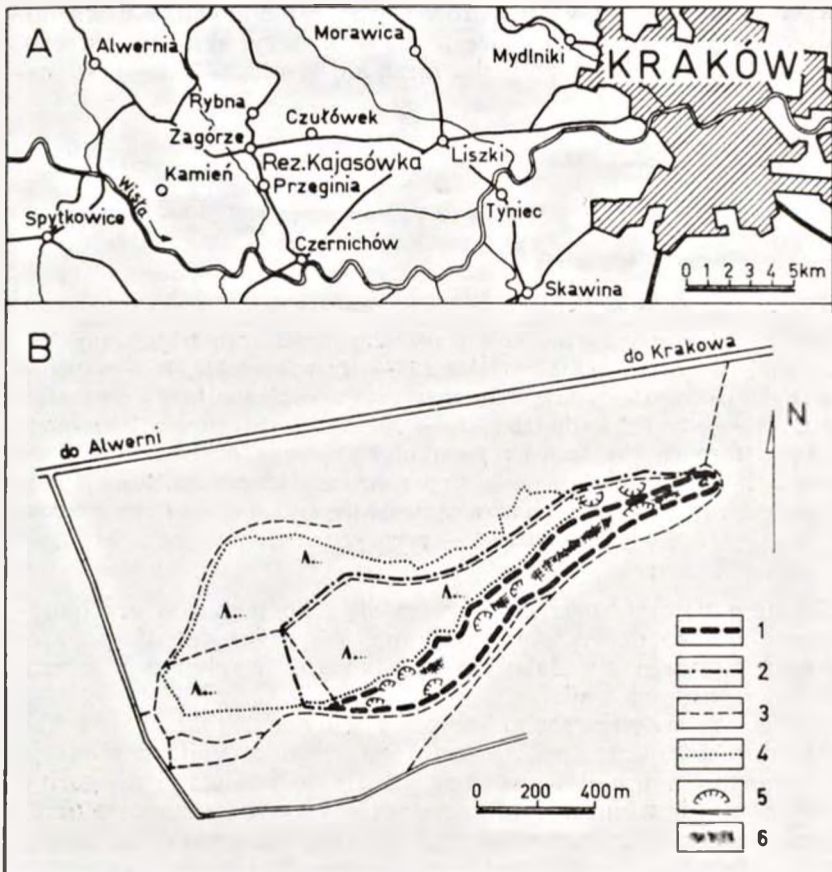

Nowy projekt ochrony zrębowego wzgórza Kajasówki na Wyżynie Krakowskiej

W obrębie nadwiślańskich wzgórz jurajskich Wyżyny Krakowskiej znajduje się rezerwat przyrody „Kajasówka” o dużym znaczeniu geologicznym i walorach krajobrazowych. Występujące tu zbiorowiska interesujących roślin kserotermicznych, muraw kwiecistych i zarośli oraz związana z nimi fauna, zwłaszcza motyli, podnoszą rangę wartości naukowej rezerwatu.

Rezerwat „Kajasówka” obejmuje część wzgórza tej samej nazwy, rozciągającego się z południowego zachodu na północny wschód pomiędzy wsiami Przeginia, Zagórze i Czulówek, ok. 20 km na zachód od Krakowa (ryc. 1 A i B). Kajasówka jest wyizolowanym wzniesieniem o wysokości względnej dochodzącej do 50 m; kulminacja jej zwana Bystrzykiem osiąga 312,5 m n.p.m. Morfologia wzgórza wiernie odtwarza jego budowę geologiczną o charakterze zrębu tektonicznego, wytworzonego wśród wapieni górnourajskich. Zrąb ten jest klasycznym przykładem obrazującym styl struktur tektonicznych Wyżyny Krakowskiej, uformowanych przez trzeciorzędowe ruchy górotwórcze (D ż u ł y ń s k i 1953, G r a d z i ń s k i 1960). Powstałe ówczesne liczne uskoki, zręby i rowy wpłynęły zasadniczo na późniejsze kształtowanie się rzeźby Wyżyny Krakowskiej.

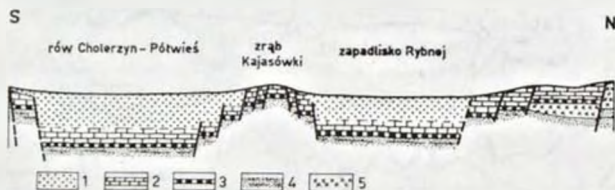
Zrębowy charakter poszczególnych wzgórz jurajskich w okolicach Krakowa jest często wyraźnie widoczny, niekiedy jednakże został on ujawniony dopiero w wyniku dokładnych badań geologicznych. Uskokowe krawędzie tektoniczne są zazwyczaj zakryte młodszymi osadami np. lessem, zarośnięte oraz zabudowane i zamaskowane w wyniku działalności gospodarczej człowieka, tak że tylko w niektórych miejscach są one dostępne do bezpośredniej obserwacji i wyraźnie zaznaczają się w krajobrazie. Odslonięte dobrze i w całości niewielkie formy tektoniczne są szczególnie instruktywne jako cel jednolitej wycieczki (Gradziński 1972). Przykładem takiej formy jest zrębowe wzgórze Kajasówki.

Ryc. 1. A — Szkic sytuacyjny położenia rezerwatu przyrody „Kajasówka”. B — Plan rezerwatu „Kajasówka”: 1 — aktualna granica rezerwatu, 2 — granica projektowana, 3 — drogi, 4 — granica lasu, 5 — kamieniołomy, 6 — skaliste zbocza. A — Situation sketch of the Kajasówka nature reserve. B — Plan of the Kajasówka nature reserve: 1 — present boundary of the reserve, 2 — projected boundary, 3 — roads, 4 — border of the forest, 5 — stone quarries, 6 — rocky slopes.

Zrąb Kajasówki ma kształt wąskiego garbu długości ok. 2,5 km o maksymalnej szerokości 0,7 km. Otaczają go: od strony północnej zapadlisko (rów) Rybnej, a od południowej rów Cholerzyn — Półwieś (ryc. 2). Zapadliska te są założone w wapieniach jurajskich, a wypełniają je ilaste osady miocenu przy-

kryte cienką pokrywą utworów czwartorzędowych. Ku wschodowi zrąb tektoniczny zwęża się i kończy skalistą ostrogą, a wspomniane oba zapadliska łączą się z sobą. W kierunku za-

Ryc. 2. Schematyczny przekrój poprzeczny przez zrąb tektoniczny Kajasówki (wg S. Dżułyńskiego 1953). 1 — łył miocenne, 2 — wapień górnourajski, 3 — piaszczyste, margliste i wapienne osady środkowej jury, 4 — utwory karbońskie, 5 — porfiry. — Schematic transversal section through the tectonic horst of Kajasówka (after S. Dżułyński 1953). 1 — Miocene clays, 2 — Upper Jurassic limestones, 3 — Middle Jurassic sandy, marly and calcareous deposits, 4 — Carboniferous beds, 5 — porphyries.

chodnim natomiast garb rozszerza się i dochodzi do przełomowego odcinka doliny potoku Rudno. W przedłużeniu tego kierunku wznoszą się dalsze nadwiślańskie, wapienne wzgórza: Kamień, Ratowa i Mirów.

Budowę wnętrza zrębu komplikują liczne uskoki. Wśród nich decydujące znaczenie dla morfologii wzgórza mają dyslokacje przebiegające mniej więcej równolegle do podłużnej osi garbu. Dzięki nim bowiem nastąpiło charakterystyczne schodowe obniżanie się zrębu ku zapadliskom, co szczególnie wyraźnie zaznaczyło się w profilach zboczy południowych. Uskoki poprzeczne uwidaczniają się dobrze na szczytowej powierzchni Kajasówki nadając jej falisty przebieg (ryc. na wkładce kredowej).

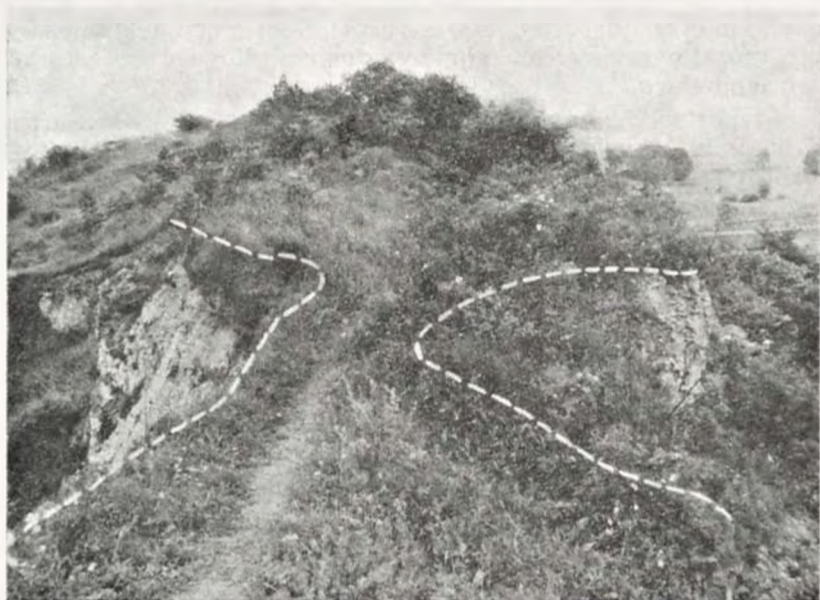
Południowe partie zrębu oraz jego ostroga są przeważnie odsłonięte jako skaliste zbocza¹. Niestety w wielu miejscach ich naturalny wygląd jest zniszczony przez eksploatację wapieni (ryc. na wkładce kredowej).

W odsłonięciach naturalnych i sztucznych widoczne są jasne wapień górnourajskie (oksford) w formie bądź grubych ławic bądź kompleksu niewyraźnie uławiconego. Zawierają one nie-liczne skamieniałości, wśród których rozpoznać można gęsto zebrowane amonity z rodzaju *Perisphinctes* oraz gładkie lub

¹ Ryc. 1 w artykule S. Michalika, s. 28

zębrowane ramienionogi z grupy *Terebratula* i *Rynchonella*. Powierzchnia skałek wapiennych jest skrasowiała. W ścianach kamieniołomów zwłaszcza na północnym zboczu wzgórza, zaznaczają się głębokie jamy, lejki i korytarze krasowe wypełnione szarymi i zielonawo-szarymi iłami, a rzadziej piaskami. Są to formy kopalnego krasu datujące się z paleogenu, a osady wypełniające je powstały ze zwietrzenia i przemycia górnokredowych margli (Alexandrowicz 1969, Gradziński 1962).

W momencie objęcia ochroną w roku 1962 niewielkiej części wzgórza Kajasówki, na jego całym obszarze znajdowało się dziesięć kamieniołomów o rozpiętości ścian 20—70 m i wysokości kilka do kilkudziesięciu metrów. Wbrew przepisom ochronnym okresami w dalszym ciągu wybiera się kamień na terenie rezerwatu i przy jego granicy (Brykowicz, Czernieniec, Waksmundzki 1971, Dudziak 1958). Czynione są również nieustające starania miejscowej ludności o zezwolenie na legalny pobór wapienia do budowy dróg gospodarskich. Liczne wizje lokalne organizowane przez Zakład Ochrony

Ryc. 3. Wąski przesmyk rozgraniczający dwa kamieniołomy w ostrodze zrzębu Kajasówki. — A narrow pass dividing the two stone quarries in the "spur" of the Kajasówka horst. Fot. S. Michalik

Przyrody PAN w Krakowie oraz interwencje u lokalnych władz, skutkowały jedynie na krótki okres czasu. Szczególnie duże zniszczenia stwierdzono w najbardziej wartościowej części zrębu w tzw. ostrodze. Założone dawniej kamieniołomy po obu jej stronach na skutek prowadzonej tu „dzikiej” eksploatacji, zbliżyły się do siebie swoimi ścianami tak, że dzieli je obecnie przesmyk szerokości niespełna jednego metra (ryc. 3). Dalszy pobór wapienia ze ścian doprowadzi do odcięcia ostrogi od reszty wzgórza.

Szczegółowa konfrontacja mapy rezerwatu z terenem ujawniła, że w granicach prawnie ustalonych nie mieszczą się wszystkie najwartościowsze partie Kajasówki. Ochroną zostały objęte bowiem jedynie południowo-wschodnie tereny o powierzchni 11,83 ha (ryc. 1B). Granica rezerwatu biegnie linią grzbietową we wschodniej i środkowej partii wzgórza oraz wzdłuż podnóża południowo-wschodnich zboczy. Poza rezerwatem znajdują się zbocza północne a w ich obrębie dwa kamieniołomy okresowo pogłębiane, z których jeden jest oddzielony wspomnianym już wąskim pomostem od kamieniołomu leżącego po przeciwnej stronie ostrogi. Rezerwat omyłkowo nie zabezpiecza w całości wschodniej, najbardziej interesującej części zrębu tektonicznego, która była przecież głównym celem długoletnich starań ochroniarskich.

Przedstawione wartości geologiczne zabytkowego wzgórza Kajasówki, stan jego obecnej fragmentarycznej ochrony prawnej i w związku z tym stale nasilająca się groźba zniszczenia tej najpiękniejszej formy zrębu tektonicznego Wyżyny Krakowskiej, w pełni uzasadniają wniosek o znaczne powiększenie istniejącego rezerwatu. Na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody i pod kierunkiem Zakładu Ochrony Przyrody PAN została wykonana w ciągu 1972 roku nowa dokumentacja geologiczno-miernicza Kajasówki (Oramus, Prus-Oramus, Panek 1972). Na sporządzonym planie zostały wydzielone obszary powiększające powierzchnię obecnego rezerwatu. Są to północne, zalesione zbocza Kajasówki, kamieniołomy znajdujące się przy granicy północno-wschodniej istniejącego rezerwatu oraz dalszy pas wierzchowiny (ryc. 1B). W myśl tego projektu będzie zabezpieczona w całości wschodnia i środkowa część zrębu Kajasówki o łącznej powierzchni 47,67 ha. Rezerwat w projektowanych granicach przedstawia wszystkie charakterystyczne cechy strukturalne zrębu tektonicznego Kajasówki — jego centralną część najbardziej wyniesioną, skrzydła z wyraźnie zaznaczającymi się w morfologii uskokami schodowymi obniżającymi zrąb ku otaczającym go zapadliskom oraz

Falista wierzchowina wzgórze Kajasówki. — Undulated top surface of the Kajasówka hill. Fot. R. Gradziński

Naturalne skałki wapienne i ściana kamieniołomu w środkowej partii
wzgórza. — Natural limestone klippes and the wall of the stone quarry
in the central part of the hill. Fot. S. Michalik

Murawy kserotermiczne i zarośla na południowych stokach wzgórza Kajasówki. — Xerophilous grasslands and thickets on the south-facing slopes of the Kajasówka hill. Fot. S. Michalik

Murawy w południowo-zachodniej, silnie wypasanej części wzgórza. — Grasslands in the south-western, intensively grazed part of the hill. Fot. S. Michaliik

zakończenie struktury zrębowej w postaci skalistej ostrogi wychlinowującej się w kierunku wschodnim.

Należy mieć nadzieję, że projekt powiększenia rezerwatu szybko będzie zrealizowany, a władze lokalne w obecnej swojej nowej organizacji będą energiczniej i skutecznie przeciwdziałać wszelkim zakusom niszczenia tego wyjątkowo wartościowego geologicznie i pięknego krajobrazowo rezerwatu przyrody.

SUMMARY

A new project for the protection of the Kajasówka horst in the Cracow Upland

Kajasówka (312,5 m above sea level) is an isolated elevation in the Cracow Upland; its relative height attains 50 m (fig. 1). It represents a classic example of a tectonic horst surrounded by the depressions of Rybna in the north and Cholerzyn—Półwieś in the south. To the east the horst becomes narrower and ends in a rocky "spur" and the two depressions mentioned above join. To the west, on the contrary, it becomes broader and reaches the gorge of the Rudno stream. The horst descends step-like towards the depressions owing to the faults which run more or less parallel to the longitudinal axis of the hump (fig. 2). The undulating form of the top surface of the elevation results, on the other hand, from the configuration of the transversal dislocations (fig. 3).

The Kajasówka horst and the depressions surrounding it were formed in Upper Jurassic limestones at the time of Tertiary orogenic movements. The depressions are filled with Miocene clayey sediments (fig. 2).

The southern parts of the horst and its eastern ending are mostly exposed as rocky slopes already destroyed in many places by the exploitation of limestone (fig. 4). When in 1962 part of the Kajasówka hill was subjected to protection there were ten stone quarries (fig. 1B) in the nature reserve and near its boundary. During the subsequent years the local population continued a periodic exploitation of limestone there; in result there arose the danger that the "spur" of the horst would be cut from its further part (fig. 5).

The new project to safeguard the Kajasówka hill provides for the extension of the area of the reserve from 11,83 ha to 47,67 ha (fig. 1B). Thus, the reserve will include the whole eastern and central part of the hill; this will furnish a legal basis for a successful protection against exploitation of stone in the quarries, which at present lie close to the boundary of the reserve.

PIŚMIENNICTWO

Alexandrowicz S. W. 1969 *Utwory paleogenu w południowej części Wyżyny Krakowskiej*. Roczn. Pol. Tow. Geol. 39.

Brykowicz K., Czerwieniec M., Waksmundzki K. 1971 *Aktualny stan zagrożenia terenów prawnie chronionych województwa krakowskiego*. Chronimy przyr. ojcz. R. 27, z. 4.

Dudziak J. 1958 *Niszczenie grzbietu Kajasówki*. Chronimy przyr. ojcz. R. 14, z. 2.

Dzuiłyński S. 1953 *Tektonika południowej części Wyżyny Krakowskiej*. Acta Geol. Pol. 3.

Gradziński R. 1960 *Zabytki przyrody nieożywionej Wyżyny Krakowskiej w okolicach Krakowa*. Przegląd geol. z. 5.

Gradziński R. 1962 *Rozwój podziemnych form krasowych w południowej części Wyżyny Krakowskiej*. Roczn. Pol. Tow. Geol. 32, z. 4.

Gradziński R. 1972 *Przewodnik geologiczny po okolicach Krakowa*. Wyd. Geol. Warszawa.

Oramus S., Prus-Oramus A., Panek A. 1972 *Dokumentacja dotycząca powiększenia powierzchni istniejącego rezerwatu przyrody nieożywionej „Kajasówka”*. Rkp. Wojew. Konserwator Przyrody WRN Kraków.